

ФУРМАН Анатолій Васильович

МОВНО-МОВЛЕННЄВІ РЕСУРСИ РОЗШИРЕННЯ І ЗБАГАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОСТІ

Anatolii V. FURMAN
LINGUISTIC-VERBAL RESOURCES FOR EXTENDING THE UKRAINIANNES

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.014>

УДК: 800:001

«Нація і держава виростають з мови, бо в мові акумульований тисячолітній досвід, зокрема досвід книжності»
(Павло Ю. Гриценко [3, с. 9])

«Мова – це зі сфери абсолютних цінностей, якими не компромісять і не пристосовуються..., це наш ідеологічний фронт перемоги»
(Ірина Д. Фаріон [7])

«Без соборної літературної мови жоден, навіть дуже численний, народ не може стати свідомою нацією»
(Іван І. Огієнко [5])

«Мова – це застигла символіко-значеннева мозаїка свідомості, тоді як мовлення – жива стихія усвідомлення світу, інших людей, Бога і самого себе ресурсами, засобами та красою цієї мозаїки»
(Анатолій В. Фурман, 18.03.2018 р.)

Рідна мова – це свобода-екзистенція українськості

Рідна мова в Україні – це найнадійніший ментальний фундамент, психокультурне живе осереддя, головний об'єднувальний чинник самозбереження і поступального розвитку титульної нації й водночас любляче свою землю, Батьківщину і Бога *духовне серце* соціально безкрайної українськості – від національної свідомості кожного українця до самобутньої групової та масової етнічної ідентичності й аж до розсіяної по світах персональними і соборними краплинами установок, переживань, думок, мрій, почуттів, вірувань, переконань, святостей винятково рідкісного й сонцесяйного простору соціетальної психіки.

У цьому націєтворчому контексті Іван Огієнко (митрополит Іларіон) наголошував, що «мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного Я. І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови, не стане й національності» [5]. Отож рідна мова зорганізовує та консолідує українську націю через чотири основні формоутворення свідомості – через *життя, особистість, учинки, культуру*, причому у їх буттєвому взаємопроникненні та ситуаційно-мовленнєвій екзистенції. Так, буттєвість охоплює надскладну сукупність *життєвих траєкторій* уприсутнення людини у світі – від природних, феноменально оприявнених (фізичної, фізіологічної, психічної, соціальної, мовно-мовленнєвої тощо) до трансценденталь-

них або метафізичних, багато опосередкованих чи зовсім не проявлених (екзистенційної, свідомісної, самісної, душевної, несвідомісної, духовної та ін.), що на індивідуальному рівні характеризує *ситуаційне* («тут і тепер») закорінення основних способів людського існування (поводження, поведінка, діяльність, учинок), зокрема і потоку *ситуацій ковітальності* (різних форм соціальної взаємодії, спілкування, комунікації), у який вона повсюдно занурена.

В оптиці екзистенційно-персоналістичного світогляду людина – вільне, Богоподібне, духовне створіння, й тому її свобода первинна і визначальна. Саме завдяки свободі-екзистенції вона творить засвіт власного думання і світ діянн-вчинення, добро і зло, процеси і продукти унікально самісного витворювання життя у його поліаспектності, багатозмінності, феноменальній різноманітності. *Особистість* – це свідомо незалежність людини від природи, суспільства, держави і водночас абсолютно відкритий самодостатній центр екзистенціювання, загадковий усесвіт в індивідуально неповторній формі й наразі справдешня *мотивація* до досягнення вершинних горизонтів духовного самотворення як цілісного універсуму в собі, що підпорядковує безмірний зовнішній світ, нарешті це свобода духу, потік актів креативного піднесення, джерельно чисте трансцендування як вихід за обрії моносуб'єктивності та безупинний рух-поступ *учинків істинного самодійснення* струмками екзистенційно натхненних ритмів ментально вкоріненого спілкування і повна відповідальність за це надціннісне особистісне ось-буття (М.О. Бердяєв [1]).

У такому, самоконструювальному і пан-універсумному, особистісному функціонуванні людини *мова* становить етноментальне поле й рівночасно духовний горизонт життя її свідомості, котре в ковітальному вимірі буттєвості соціуму й визначає реальний екзистенційний кордон української нації, тоді як *мовлення* – це жива стихія індивідуального, групового, масового екзистенціювання українства у його найповнішій самотутній палітрі переживань і почуттів, думок та інсайтів, стереотипів і переконань, потреб і мотивів, мрій і прагнень, сумлінності і відчаю, правдивості та гріховності й т. ін.

У своїй *учинковій* буттєвості людина вільна у продукуванні плетива думок, хвилювань, мрій, бажань, чуттєвих спалахів та ін-

сайтних властивостей. У цьому найфундаментальнішому вимірі суб'єктивності вона і є *свобода*, котра узасаднює всі цінності та значення, що зорганізовані навколо такого особистого осереддя, як *живе мовлення* – внутрішнє і зовнішнє, котре історично (філогенетично) породжує канонічний спосіб її об'єктивації – *мову як світ світів*, передусім граматику і поетику текстових організованостей, систематику способів взаємодії ментальної (інтелектуально-духовної) та вербальної (словесно-логічної) картин цілісного світобачення українства як соціетального носія етнонаціональної свідомості (див. детально [4; 5; 15]).

Окремий буттєвий пласт суспільної дійсності українства становить органічний, безперервний і всеприсутній *взаємозв'язок національної культури і психології українського соціуму*, де *перша*, згармонізовуючи наявні ресурси семіотики і лінгвістики, філології і культурології, забезпечує багатосинтетичне (історично зумовлене, ментально вкорінене, соціально подієве, програмово духовне тощо) налаштування народного загалу і його різних форм успільнотнення на певний спосіб світовідчування і життєактивності (щонайперше у вигляді поведінки, спілкування, діяльності, вчинення), котрий уреальнює виживання, відтворення та оновлення ідентифікованої ковітальності українства, *друга* – виробляє систему раціогуманітарних і самісно досвідних знань про групову поведінку та спільну психологічну роботу громадян й у підсумку згармонізовує їх самотутню сферну спільність саме як українців, надає їй людиноцентризму, продуктивності та досконалості, хоча й тільки за умов сумлінного і відповідального, безперервного і змістовного практикування цієї глобальної, передусім у наборі характерних соціетальних ознак (інтровертованість, раціональність, емоційність, сенсорність, інтернальність, екзекутивність), непересічної спільності.

В 2001 році ця всюдисуща сферна дійсність взаємопрониклих культури і психології в нашій аналітиці отримала назву **«психокультура»**, й одразу цей термін набув методологічного статусу *категорії культури*, тобто постав як потужна світоглядна універсалія україномовного інтелектуального дискурсу. Річ у тім, що поняттєво-термінологічне поле, масштабний обсяг охоплених знань і головне – пояснювальні можливості *даного категорійного неологізму* дали змогу ґрунтовно, правдиво і вишукано естетично дослідити фено-

менологію і змалювати трансцендентні (потойбічні, засвітні) обрії *української ментальності* в багатовекторному буттєвому контексті її універсумних, змістових, формотворчих, процесно характерологічних, ситуаційно подієвих і суто буденних складових [15-16]. У *передньому слові* до наукового видання кандидата педагогічних наук Вадим Комісаров підкреслює, що монографія «Психокультура української ментальності» – це «своєрідна симфонія українському соціуму, який, попри високу суперечливість та етнічну різнобарвність, виграє донині нечуваною мелодикою позитивних властивостей і станів, зачаровує своїм всеохватним милозвуччям сили і слабкості, добра і злості, любови і ненависти, мудрості й обмеження, вічності й буденності; нарешті, це довершена програма реформаторських дій – від прискіпливої рефлексії того, хто ми є як народ і нація, до того, з чого і як саме треба розпочати глобальну культурно-психологічну терапію українського менталітету» [15, с. 4].

Рідна мова – храм української людини і священний ресурс нації

В канонічному філософському осмисленні сутності і смислу людського буття *мова* в одній з ролей домішки, оселі, родинного храму. Вона «росте елементарно разом з душею народу», це його «коштовний скарб» (Іван Франко). І водночас *мова* – це «оприявнений через українську людину та її спілкування з іншими сферний горизонт життєвого потоку свідомості (А.В. Фурман, 11.07.2018 р.). Тому те, *про що і як мовиться*, вказує, що саме потрапляє в екзистенційний струмінь усвідомлення і переживання особою себе, світу, святостей, а з іншого боку, *куди спрямована свідомість* в осередді упредметненої інтенційності – там насправді й перебуває людина з усіма її актуалізованими психодуховними узмістовленнями, рефлексивними і глибинно самісними діями, творчими інсайтами і миттєвостями одкровення.

Сутність мови в екзистенційному поясі буття полягає у її живому здійсненні – в мовленні, спілкуванні, діалозі. «Мова, – пише М. Гайдеггер, – дім буття, живучи у якому людина екзистенціює, оскільки, оберігаючи його істину, належить їй», де суть мови – бути господею істини ось-буття, тому вона «піддається нашій чистій волі та активізму і слугує знаряддям нашого панування над сущим» [2, с. 51, 53]. При цьому здійснення діяльності і

діяння думки, характеризуючи активне уприсутнення людини у світі як у двох взаємоперехідних вимірах ось-буттєвості, одним екзистенційним потоком дозволяє буттю захопити себе і дає йому *слово*, мисленнєво організуючись у вітальному свідомісному спектрі як *мова* (А.В. Фурман, див. [Там само, с. 72]).

Звідси логічно слідує вимога відомого німецького мислителя: «потрібно менше філософії, а більше уваги до *думки*», тому що саме екзистенційовальна думка «дає у своєму мовленні слово невимовному зміслу буття», і те проривається у просвіт, виявляючись як *мовний спосіб існування-екзистенціювання самого буття*. Перший *закон думки* тут такий: «доречність мови про буття як про подію істини», у якій владарюють «строгість осмислення, реальність мови, скупість слова» [2, с. 71]. А це означає, що будь-який *текст* (описовий, оповідний, розмірковувальний, спонтанний) має бути глибоко продуманий і детально відрефлексований за канонами мінімального обсягу та максимального значеннєво-зміслового наповнення.

В аналітичному контексті зазначеного *мовно-мовленнєвий ресурс українства* є вельми потужний, особливо якщо розглядати його через формат всеможливих *продуктів* в розумовій, соціальній, психологічній, художній та культуротворчій мислєдіяльності. Це кілька тисячоліть історичного розвитку рідної мови, яка на еволюційному тлі східнослов'янських мов вирізняється яскравою унікальністю за палітрою словотворення, непересічною милозвучністю за тотальністю мовленнєвого діапазону, збалансованістю за системою правил та естетичною каліграфічністю за правописом. До прикладу, в українській мові іменник має сім відтінків, є три форми майбутнього часу («піду – йтиму – буду йти»), функціонує щедре поле вжитку зменшувально-пестливих слів і словосполучень та ін.

Глосарій української мови сьогодні, як відомо, – це приблизно 256 тисяч слів, максимально широкий ковітальний обшир повсякденного вжитку, що унаочнює синергійне взаємодоповнення щонайменше десяти функцій (комунікативної, ідентифікаційної, етнічної, експресивної, пізнавальної, мислєтворчої, естетичної, культурологічної, номінативної, фатичної). Якщо «людина – пастух буття» (М. Гайдеггер), то «випасати», себто доглядати, розвивати й усіляко плекати, вона повинна рідну

мову. І це стосується не лише окремого притомного громадянина, а й нації в цілому, котра хоче і прагне мати майбутнє. Тому правдиво маємо визнати, що московитська (російська) мова на наших етноментальних землях – це смертельна отрута для українськості, себто невиліковний вірус для нашого національного духу, на даних Богом розлогих квітучих теренах.

Водночас мовно-мовленнєвий ресурс українськості – це ще й ментально закорінений, науково обґрунтований, культурно наповнений, суспільно освоєний і психодуховно зорієнтований мегапростір накопичених корисних знань і компетенцій у сфері життєпису самотньої української душі і вільного етнонаціонального духу. Найголовніші інтегральні параметри цього унікального простору охоплюють єдність чотирьох вимірів – фонетичного (письмового) образу, мелодики, ритму та значення (сміслу). Крім того, існує аргументоване розмежування мови як знакової системи, одиницями якої є звуки, склади, слова, речення, і мовлення як спілкування, як вербального вираження думок, одиницями якого є висловлювання, фрази, репліки, монолози. Перша оперує буквами як спеціальними знаками, що позначають звуки на письмі, і тому вимагає зреалізування наукової стратегії теоретизування (пізнання, конструювання) – лінгвістики як науки, мовознавства, друге становить літери, тобто висловлені (прочитані) букви, і потребує досвідної стратегії психолінгвістичного практикування.

Ще на рубежі ХХ – ХХІ століть нами чітко обґрунтовані та детально описані чотири стратегії управління освітнім процесом ЗОШ і ЗВО під час викладання навчальних предметів/дисциплін за психодидактичних умов впровадження авторської інноваційної системи модульно-розвивального навчання (див. [8; 13; 17-18]): а) наукова, що реалізує об'єктивну логіку розвитку окремої науки чи наукової дисципліни, б) досвідна, що втілює у життя оптимальні розв'язки повсякденних людських проблем і практичних завдань, в) самореалізаційна, що слідує внутрішній логіці актуалізації кращого суб'єктного потенціалу особи за вчинковим принципом «тут – тепер – повно – завжди» і г) вітакультурна, що організує міжособистісну розвивальну взаємодію і паритетне культуротворення, які оптимізують саморозвиток і самоздійснення всіх учасників навчання як психодуховних носіїв національної ідентичності.

Відносно української мови це означає, що її можна вивчати двома сутнісно відмінними способами – науковим (закони і правила мови й, зокрема, слова, речення тощо) і досвідним, життєвим (культурність мовлення й передусім діалогічного спілкування, висловлювання). У першому випадку особистість привласнює теоретичні надбання філології, у другому – вона власним життям осягає культуру мовлення. Є підстави констатувати, що «сучасна модель шкільної освіти не виправдано перебільшує значення першого способу та нівелює соціально продуктивну роль другого. Не дивно, що, починаючи з п'ятого класу сучасна школа переважно прагне готувати учнів як науковців. Це масово не вдається з однієї причини: інтереси науки у підлітків перебувають за межами їхньої потребо-мотиваційної сфери. Та й оточення, окрім самої школи, не вимагає від них знань з лінгвістики, воно потребує внутрішніх діалогів і доречних висловлювань, ділового й інтимного спілкування» [8, с. 148].

Конструктивно знімає і збагачує позитивні полярні надбання названих двох стратегій самореалізаційний маршрут психокультурного зростання здобувача середньої або вищої освіти під час досконалого оволодіння ними української мови. У цьому разі головною є індивідуальна траєкторія поступу-збагачення кожним власної українськості в оптимально прийнятному ритмі від актуалізації процесів внутрішнього навчання до самотворення Я-духовного. Саме дотримання процедурно-технічних умов цієї стратегії соціально-психологічними засобами паритетності й розвитковості у динамічному циклі навчальних мовленнєвих ситуацій усуває дисбаланс між науково-шкільними та життєво-особистісними інтересами наступників, гармонізує їхнє теоретичне і буденно-повсякденне сприйняття світу. Своєрідним загальним знаменником у модульно-розвивальній системі такої триаспектної гармонізації є світоглядні універсалії окремого навчального курсу (зокрема й української мови), а спільною інтегральною похідною – вітакультурна метастратегія управління інноваційними процесом, котра, взаємозбалансовуючи розвиткові потоки навчання, локалізованого соціуму і власного Я особи, результативно центрується на збагаченні його ментального досвіду, психокультурному розвитку і самотворенні позитивно-гармонійної Я-цепці (див. [18]).

Поняттєво-категорійні засоби – головний мовно-мовленнєвий ресурс українськості

Мовно-мовленнєві ресурси – це також рух-поступ нації у суспільній відповідальності всіх за кожного й кожного за всіх щаблями свідомісної вертикалі, що в нашому досвіді методологування отримала назву *категорійної генези*, котра еволюціонує від слова до світоглядних універсалій та охоплює вісім, по-четверно згрупованих, етапів:

1.1 – *слово* як мовна одиниця, що являє собою звукове вираження поняття-уявлення про річ, предмет чи явище об'єктивного світу;

1.2 – *ім'я* як приписання об'єктам назв, словесне найменування, позначення кого- чи чого-небудь;

1.3 – *термін* як слово чи словосполучення, що означає чітко окреслене поняття-уявлення науки, техніки, мистецтва або суспільного життя;

1.4 – *поняття* як форма мислення, що забезпечує завдяки своїй абстрагованості від об'єктивної реальності пізнання сутності (основного змісту) явищ, процесів та вивчення їх узагальнених ознак;

2.5 – *категорії окремої науки* – це ті загальні поняття, що конвенційно набули в ній статусу категорійних понять або предметних категорій;

2.6 – *загальнонаукові категорії* – найзагальніші поняття у царині сучасної науки природничого, технічного чи соціогуманітарного спрямування;

2.7 – *філософські категорії* – загальні поняття філософії («буття», «свідомість» та ін.), що відображають універсальні властивості і відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку всеможливих явищ і подій;

2.8 – *категорії культури* – це світоглядні універсалії, або категорії світоглядного дискурсу, що зосереджують історично накопичений соціальний та інтелектуальний досвід нації і людства й у системі яких носій певної культури оцінює, осмислює, переживає та перетворює світ, зводить всі явища дійсності у цілісну онтологічну картину.

Здійснені нами **методологічні узагальнення** щодо найкращого задіяння мовно-мовленнєвих ресурсів розпросторення українськості з *допомогою поняттєво-категорійних засобів* (див. [6; 9-12]) зводяться до таких засадничих **п о л о ж е н ь**:

– *поняття* як форма мислення повносила своєю абстрактністю, хоча, будучи уявленням чи ідеєю, воно виникає не через абстракцію, а через конструювання, творення;

– *поняття* мислиться, а не пізнається, тому «думки без змісту порожні, споглядання без понять сліпі» (І. Кант);

– коли поняття-уявлення мислиться, воно виявляє своє трансцендентальне закорінення – стає *концептом*, тобто свідомісним ресурсом чистої думки, що функціонує в ідеальній площині усвідомлення як мислесислове утворення, котре обмірковується, переживається, гранично усуб'єктнюється, хоча й не має чітко артикульованого оприявлення, мовленнєвого оформлення;

– *мислесхеми понять* – це не образи і не відбитки предметів, а уявлення як розуміннєве осягнення певного відстороненого упредметнення, або моделі чи прообрази утворення можливих предметів досвіду;

– *закон еквівалентності понять* відображає «найвищий ступінь розвитку значення слів» (Л.С. Виготський) і формулюється в нашому авторському варіанті так: *будь-яке поняття може бути узмістовлене нескінченним мереживом визначень з допомогою інших понять*, виявляючи при цьому всеможливі операції-діяння думки над даним поняттям;

– авторська *формула категорії* як найзагальнішого поняття являє собою логіко-параметричну цілісність із чотирьох атрибутивних складників і має такий вираз:

Категорія = f (Поняття (max обсяг, min зміст, max абстр., фунд. залежн-ті);

вона читається так: категорія – це функція від такого поняття, що «характеризується: а) максимальним обсягом, б) мінімальним змістом, в) межовою абстрактністю, г) найфундаментальнішими зв'язками і залежностями мисленнєво зідеалізованої дійсності й одночасно охоплює чотири фокуси: мову (знання), об'єкт пізнання, операції-дії з ним у науковій формі та поняття-уявлення про увесь цей системний (категорійний) фокус» [12, с. 26];

– *кожна категорія має* своєрідне, унікальне і більшою чи меншою мірою розлоге, *понятійно-термінологічне поле*, яке охоплює певну ділянку денотацій (основних значень) та самобутній діапазон значеннєвих конотацій; тому за кожною категорією перебуває певна система знань у широкому обсяговому масштабі – від предметних раціональних знань до світоглядних і суто методологічних;

– якщо «слово є зародок науки, яке й було на її початку» (Л.С. Віготський), то *категорія* – найдорогоцінніший миследайний плід, фундамент, канон і водночас *купол* розвитку сучасної науки як окремої професійної сфери духовного виробництва і соціокультурного практикування;

– якщо «будь-яке слово є теорія», то всіляка *категорія* – це *локалізований світогляд*, котрий об'єктивований у системі символів і знаків (передусім у текстах) і теоретичною миследіяльністю має бути розкодований, особистісно означений та осмислений, суб'єктно відеальнений і психодуховно оживотворений, що найкраще на сьогодні забезпечує така неперехідно актуальна соціальна форма пізнавальної творчості, як *наукова школа* [9, с. 138];

– теоретичний світ рубрикований і змережований категорійно, тому в науковій свідомості кожна категорія постає як *ідеальна модель* певного фрагмента повсякденної реальності й може бути адекватно означена та осмислена у системі інших категорій, що – як інструменти мислення і засоби миследіяння – створюються зусиллями цілих наукових шкіл;

– категорійний лад – найнеобхідніше підґрунтя, основа основ *теоретичного світу науки*, що становить діалектичне взаємопроникнення розмірковувального, власне категорійного, емпіричного і методологічного аспектів руху-поступу дослідницької думки й водночас поєднує принаймні чотири смуги або центри понятійно-термінологічної організації вказаного світу – дисциплінарні (спеціальні), загальні і категорійні поняття, або категорії науки (мікрокатегорієгенез), та категорії культури, себто світоглядні універсалиї (макрокатегорієгенез);

– розвиток *категорійного ладу науки* відображає загальну закономірність еволюції раціонального знання в історії людства як діалектичне взаємодоповнення системи категорійних понять, пояснювальних принципів, базових проблем і методів конкретно упередметненого пізнання (див. детально [6, т. 2, с. 72-106, т. 3, с. 39-41, 163-188, т. 5, с. 220-253, 349-480; 8, с. 119-152; 12]).

Екзистенційні ресурси української мови проти лінгвоциду

Рефлексивні розвідки епістемологічних здобутків із піднятої проблемної теми дають підстави висновувати, що *письмовий образ становить тіло рідного слова, його звукове*

оформлення – психічний стан актуального чи потенційного мовця, мелодика і ритміка висловлювань – душу мовлення, а семантика – сам світлосяйний дух української мови. Тільки в натхненному пристрасному слові-мовленні вповні животочить душа та екзистенціює дух автентичного українця, вириваючись назовні суцього (повсякдення) у свідченнях його свідомості і світобачення, себто саме так, а не інакше, думати, бажати, переживати, вірити, вчиняти, переосмислювати.

У будь-якому разі рідна мова у незліченно багатоголосих джерелах і струмочках живого мовлення є глибинним (передовсім етноментальним) підґрунтям і водночас вершинним (головно психокультурним) чинником історичного буття української нації. У цьому змисловому упрозоренні акад. П.Ю. Гриценко «вивів просту формулу: *над проваллями історичних випробувань Україну та український народ зберегла його мова...*» [3, с. 9]. І це доконче переконливо підтверджують такі джерелознавчі факти:

по-перше, Біблійні вірші, до прикладу: «На початку було Слово, і Слово було з Богом, і Слово було Бог» (Євангелія від Івана, де Слово символізує Христа), «Догляд за деревом відкривається у плоді його: так у слові – помисли серця людського. Раніше бесіди не хвали людину, адже вона є її випробування» (Книга премудрости Ісуса сина Сірахова: 27. 6-7);

по-друге, справжні достойники українства, щонайперше, І.П. Котляревський, котрий творив живою розмовною українською мовою, Т.Г. Шевченко («Ну що б, здавалося, слово.../ слова та голос – більш нічого. / А серце б'ється – ожива, / Як їх почує!»); «Я на сторожі коло їх / Поставлю слово!»; «Мова рідна, слово рідне / хто вас забуває, / той у грудях не серденько, – / тільки камінь має»), Леся Українка («Нація повинна боронити свою мову більше, ніж свою територію. Адже територію можна відвоювати, а коли вмирає мова, то вмирає і нація. Мова є однією із найважливіших цеглинок у фундаменті кожної нації»), І.І. Огієнко («Мова – душа кожної національності, її святости, її найцінніший скарб»), Л.В. Костенко («Мова – це також обличчя народу, а воно важко спотворене») та ін.;

по-третє, авторська *категорійна матриця українського менталітету* (2001), що узасаднює рідну мову і безцінне слово у сферах національної культури і суспільного життя з допомогою 24-х базових світоглядних універ-

салій, що оприявнюють систему абсолютних (вічних) вартостей та екзистенційно унікальне світорозуміння українства (див. [15, с. 21-29]);

по-четверте, ковітальне та культуротворче призначення *української національної ідеї*, яка, синтезуючи чотири атрибутивні складники (ціннісне ставлення особи до Бога та України, консолідація громадянського суспільства на базових буттєвих засадах, внутрішня свобода кожного і відповідальність усіх, належний соціальний захист і підтримка особистості державою), є духовним щитом та надійним мечем великого історичного поступу української нації та побудови нею свого пристойного майбутнього серед цивілізаційного небосхилу інших народів [14-15].

Отже, образно кажучи, «рідна мова – це застигла музика національної культури, видимий горизонт масової та індивідуальної свідомості» (Автор, 03.09.2018р.). Вона така ж давня, як і людська свідомість, хоча й оприявнює лише феноменально обмежені обрії завжди закоріненого в ноуменальному (трансцендентному) її утаємничений життєпотік. І якщо «мова – духовний кордон нації, її звукова матерія» (І.Д. Фаріон [7]), то мовлення – жива стихія екзистенції «усвідомлення особою себе та інших» (Автор, 21.10.2024р.). «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, сутність нашої свідомості» (І.І. Огієнко [5]). Та й «нація і держава виростають з мови, адже саме в ній акумульований тисячолітній досвід...» [3, с. 9].

Однак в історичній розгортці етнонаціонального розвитку мова на теренах українських земель, як аргументовано зазначає П.Ю. Гриценко, щонайменше півтисячоліття перебуває в умовах зовні нав'язаної нищівної в і й н и, виборюючи своє природне право на існування, розвій, розпросторення. З давніх-давен «топонімічний простір України був тотально окупований імперією...», відбувався цілеспрямований л і н г в о ц і д – винищення народу і його мови» [3, с. 8, 9]. Вочевидь драматичні і трагічні події на полях *мовної війни* Росії в Україні істотно актуалізувалися після отримання українцями в 1991 році державної незалежності й з особливою силою інтенсифікувалися з початком (2014) та з активною фазою (2022) українсько-російської війни. І в наш час зовнішні та внутрішні вороги українськості роблять усе для того, щоби применшити, спалювати, знівелювати суспільну і культуротворчу вагомість рідної мови в ослабленій війною та корупцією державі.

Водночас справедливо підкреслюється, що «вкрай невинуватна толерантність до внутрішніх ворогів українськості – це наша і давня соціальна помилка, і незрілість та слабкодухність громадянського суспільства» [Там само, с. 10], і постколоніальна уярмленість та пасивність світогляду українського народу.

Варто підтримати словом і ділом вищечитованих колег-науковців у тому, що кожен українець, як не парадоксально це звучить, має розпочати, або продовжити та посилити, *українізацію* із себе і для себе й далі – із найближчого оточення – сімейного, професійного і громадянського докільця, повсюдно й безальтернативно обстоюючи панування на нашій священній землі рідної мови, сприймаючи та всіляко поширюючи український контент і культурні здобутки українства. Цілком слушно мовиться про те, щоб кожен співвітчизник став *провідником мовного україноцентризму*, оминаючи смертельну для національної ментальності мовленнєву облуду русизмів, англізмів, полізмів, ненормативної лексики. Для всіх притомних громадян України в умовах жорстокої війни за виживання очевидно, що московитська мова для нашого соціуму – це «мова загарбника, колонізаторська присутність іншої держави і силоміць прищеплений на теренах українських земель *мовний симулякр*» [3, с. 11], тобто така собі оманлива й водночас руйнівна для свідомості підробка чи копія того, чого насправді не існує у глобальній оазі українськості. Цілком закономірно, що тенденція до зростання соціокультурної вагомості української мови збережеться і буде зростати за змістом, масштабами, дієвістю.

Звідси постає м а к с и м а: *розмовляти московитською мовою в Україні сьогодні – це тяжкий злочин проти українства* у його базових аспектах-вимірах самобутньої ковітальності: а) у відновленні та збереженні об'єктивної історичної пам'яті народу, б) в успішному цивілізаційному розвитку національної ментальності та ідентичності з його більш оптимістичним майбутнім, в) в ідейно-світоглядному наповненні суспільного життя нинішніх і майбутніх поколінь українців, г) у повсякденних діяльності, вчинках і справах на благо України, соціальної соборності та родинного добробуту, д) у збагаченні гуманітарного змістовлення і розпросторенні українськості через канали інтенсивного розвитку національних культури, мови, освіти, науки, мистецтва.

Отже, *українська мова постає у чотирьох вимірах буттєвості нації*, а саме як:

– ідентифікатор українськості, тобто як єдина, сутнісна, дійсна, атрибутивна ознака українця;

– кордон нації – ментальний, топонімічний, соціокультурний, психодуховний;

– влада-панування українців на своїй священній землі, не догоджаючи на шкоду собі будь-яким імперіям, союзам, усіляким охлократіям і вождям-некрофілам;

– найпотужніша зброя у мовній війні, яку будь-що треба виграти, і як найголовніша свідомісно-духовна зброя в сьогочасній російсько-українській війні, у якій потрібно здобути нашу заслужену екзистенційну перемогу.

Слава патріотам і героям українськості!

Слава Україні на віки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бердяєв М.О. Особистість як творчий акт. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 16-48. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.016>
2. Гайдеггер М. Лист про гуманізм. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 51-74. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.051>
3. Гриценко П.Ю. Мова – кордон українськості. *Психологія і суспільство*. 2024. №2. С. 6-13. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.006>
4. Мойсієнко А.К. Мова як світ світів. Поетика текстових структур. Умань: Софія, 2008. 280 с.
5. Огієнко І.І. (митрополит Ляріон). Історія української літературної мови. Київ: Центр навч. літ-ри, 2020. 336 с.
6. Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Т. 1. 314 с. Т. 2. 344 с. Т. 3. 400 с. 2021. Т. 4. 400 с. Т. 5. (додатковий). 605 с.
7. Фаріон І.Д. Про мову. *Психологія і суспільство*. 2024. №2. С. 5.
8. Фурман А.В. Граф-схеми навчальних курсів: сутність, проектування, експертиза. *Психологія і суспільство*. 2009. №2. С. 136-164.
9. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.
10. Фурман А.В. Категорійна матриця вітакультурної методології: від мислевчинення до канону. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 6-50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.006>
11. Фурман А.В. Категорійна матриця теоретичної психології. *Психологія і суспільство*. 2020. №2. С. 13-51. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.02.013>
12. Фурман А.В. Категорійний профіль наукової школи. *Психологія і суспільство*. 2014. №2. С. 23-39.
13. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, заперечення: монографія. Київ: Правда Ярославичів, 1997. 340 с.
14. Фурман А.В. Національна ідея – щит і меч українства. *Психологія і суспільство*. 2012. №3. С. 6-10.
15. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: 2-е наук. вид. Тернопіль: НДІ МЕВО, 2011. 168 с.
16. Фурман А.В. Українська ментальність та її культурно-психологічні координати. *Психологія і суспільство*. 2001. №1. С. 6-73.
17. Фурман (Гуменюк) О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу: монографія. Ялта-Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 340 с.

18. Фурман О.Є. Я-концепція як предмет багатоглибкого теоретизування. *Психологія і суспільство*. 2018. №1-2. С. 38-67. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.01.038>

REFERENCES

1. Berdiayev, M.O. (2024). Osobystist' yak tvorchiy akt [Personality as a creative act]. *Psykhoholiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 16-48 [in Ukrainian].
2. Heidegger, M. (2023). Lust pro humanism [Letter on «humanism»]. *Psykhoholiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 51-74 [in Ukrainian].
3. Hrytsenko, P.Yu. (2024). Mova – buttia ukrayins'kosti [Language is the essence of ukrainianness]. *Psykhoholiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 6-13 [in Ukrainian].
4. Moysienko, A.K. (2008). Mova yak svit svitiv. Poetyka tekstovych struktur [Language as a world of worlds]. Uman: Sofiia [in Ukrainian].
5. Ohiyenko, I.I. (2020). Istoriia ukrayins'koyi literaturnoyi movy [History of ukrainian literature language]. Kyiv. 336 p. [in Ukrainian].
6. Furman, A.V. (Ed.) (2015, 2021, 2023). Systema suchasnykh metodolohii: khrestomatiia u 4-kh tomakh [The system of modern methodologies: a textbook in 4 volumes]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
7. Farion, I.D. (2024). Pro movu [About language]. *Psykhoholiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 5 [in Ukrainian].
8. Furman, A.V. (2009). Hraf-skhemy navchal'nykh kursiv: sutnist', proektuvannya, ekspertyza [Graph-schemes of educational courses: essence, design, expertise]. *Psykhoholiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 136-164 [in Ukrainian].
9. Furman, A.V. (2016). Ideia i zmist profesiinoho metodolohuvannya [The idea and content of professional methodologization]. Ternopil: TNEU. 378 p. [in Ukrainian].
10. Furman, A.V. (2023). Katehoroona matrytsia vitakyl'turnoyi metodolohiyi: vid myslevchunennya do kanonu [Categorical matrix of vitacultural methodology: from thought-activity to canon]. *Psykhoholiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 6-50 [in Ukrainian].
11. Furman, A.V. (2020). Katehoriina matrytsia teoretychnoi psykhoholii [Categorical matrix of theoretical psychology]. *Psykhoholiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 13-51 [in Ukrainian].
12. Furman, A.V. (2014). Katehoriinyi profil' naukovoyi shkoly [Categorical profile of scientific shhool]. *Psykhoholiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 23-39 [in Ukrainian].
13. Furman, A.V. (1997). Modulno-rozvyvalne navchannia: pryntsyipy, umovy, zabezpechennia [Modular and developmental learning: principles, conditions, support]. Kyiv: Pravda Yaroslavychiv [in Ukrainian].
14. Furman, A.V. (2012). Natsional'na ideya – shchyt i mech ukrayinstva [The national idea – is the shield and sword of Ukrainian]. *Psykhoholiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 6-10 [in Ukrainian].
15. Furman, A.V. (2011). Psykhokul'tura ukraïnskoyi mental'nosti [Psychoculture of the Ukrainian mentality]. Ternopil: Ekonomichna dumka. 168 p. [in Ukrainian].
16. Furman, A.V. (2001). Ukraïns'ka mental'nist' ta yiyi kyl'turno-psykhoholichni koordynaty [Ukrainian mentality and its cultural and psychological coordinates]. *Psykhoholiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 9-73 [in Ukrainian].
17. Furman (Humeniuk), O.Ye. (2008). Teoriia i metodolohiia innovatsiino-psykhoholichnoho klimatu zahalno-osvitnoho zakladu [Theory and methodology of innovation-psychological climate of the general educational institution]. Yalta-Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. 340 p. [in Ukrainian].
18. Furman, O.Ye. (2018). Ia-kontseptsiiia yak predmet bahatoaspektynoho teoretyzuvannya [Self-concept as the subject of multi-aspect theorizing]. *Psykhoholiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 38-67 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

ФУРМАН Анатолій Васильович.

Мовно-мовленнєві ресурси розширення і збагачення українськості.

Дослідження присвячене комплексному висвітленню проблематики *мовно-мовленнєвих ресурсів українськості* як етнічно закоріненого у віках, ментально й соціально самобутнього, психодуховно багатого своєю унікальністю та вишуканістю, масштабно глобального, атрибутивного чинника *буття всесвіту українства*, причому як у рамках державного кордону країни, так і за її межами у часо-просторі інших народів світу. Авторська концепція, реалізуючи архетипні нормативи принципу кватерності та мислевчинкові можливості-засоби вітакультурної методології, обґрунтовує й епістемологічно удетальнює чотири *логіко-змістових модулі* (тобто окремі функціональні вузли рефлексивної миследіяльності) у ролі засадничих способів покровоного розв'язання проблеми максимально широкого задіяння *потенціалу рідної мови* в сучасних, винятково складних, реаліях українського соціуму. Перший крок у цій спіралі свідомісного упрозороення спроможностей українськості становить *ситуаційне осягнення рідної мови* як свободи-екзистенції усуб'єктненого українського духу, котрий правдоточить лише йому притаманною ось-буттєвістю із кожного українця, гурту, спільності, нації в цілому. Доведено, що *рідна мова* у феноменально безкраїх просторах внутрішнього і зовнішнього *мовлення* є живодайне осереддя самозбереження і розвитку титульної нації й одночасно духовне серце соціально неозорої українськості, що в екзистенційному суголосі організують та консолідовують українське суспільство через чотири основних канали формоутворення свідомості – через життя, особистість, учинки, культуру – і головне з опертям на ресурси та можливості самобутньої *психокультури української ментальності* у її субетнічному розмаїтті і сталій душевній організації, суперечливих формовиявах сили і слабкості, добра і злості, любови і ненависти, мудрости й обмеження, потягу до сакрального, вічного і наповнення реального життя буденним, приземленим. Другий крок – це різнобічно вмотивоване аргументування рідної мови як найважливішої світлиці української людини й водночас як священного ресурсу нації. Обґрунтовано, що в осмисленні сутності і смислу буття мова відіграє роль домівки, оселі, родинного храму, де промінить істина у її миследіяльному втіленні – у живому слові, мовленні, спілкуванні, і де екзистенційовальна думка дає у своєму вактуальненні слово цьому невимовному зміслу й далі заповнює у мовний спосіб просвіт ось-буттєвості, утверджуючи подієвість істини і плекаючи сферний потік функціоналів свідомості. Крім того, фактологічно окреслено вельми потужний мовно-мовленнєвий ресурс сучасного українства в кількох аспектах: а) у численних еволюційних продуктах миследіяльності українців, що засвідчують культурну зрілість і складнобарвність їхньої рідної мови; б) у чотиривимірному мегапросторі накопичення корисних знань про мову і мовлення в досвіді непересічної української душі і вільного етнонаціонального духу, що охоплює фонетичний (письмовий) образ, мелодіку, ритм і значення (смісл); в) в інноваційному практикуванні модульно-розвивального навчання, яке доладно поєднує чотири стратегії управління освітнім процесом ЗОШ і ЗВО (наукова, дослідна, самореалізаційна, вітакультурна) під час викладання навчальних предметів/дисциплін, у тому числі й української мови, забезпечуючи інтенсивну українізацію свідомості і

психокультурне зростання здобувачів середньої і вищої освіти. Третій крок *мислерефлексивного вчинення* розкриває потужний евристичний потенціал та унікальні соціокультурні можливості головного мовно-мисленнєвого ресурсу українськості – *поняттєво-категорійного ладу* (передусім масиву вербальних засобів) свідомого відповідального співжиття українців у своїй добровільній зобов'язальності всіх за кожного й кожного за всіх. У цьому інтерпретаційному ракурсі окреслено вісім, почетвірно згрупованих, етапів *категорійної тенези* (слово, ім'я, термін, поняття; категорії окремої науки, загальнонаукової категорії, філософські категорії, категорії культури або світоглядні універсалії) та здійснено низку авторських методологічних узагальнень щодо найкращого задіяння цих засобів для всеохопного розпросторення українськості; зокрема, подано визначення і призначення поняття, умови його перетворення в *концепт*, сформульовано закон еквівалентності понять, зафіксовано (математично і текстово) авторську формулу категорії, а також описано архітектоніку, функції, правила та особливості оперування будь-якою епістемологічно зрілою категорією. Четвертий крок полягає у підсумковому рефлексуванні *ковітально-екзистенційних ресурсів сучасної української мови*, котрі сьогодні, як і впродовж півтисячолітніх історичних випробувань, протистоять *лінгвоциду*, себто мововбивству, яке нині підтверджують драматичні і трагічні події на полях як повномасштабної російсько-української війни, так і *війни мовної*. Аргументовано, що екзистенційна місія рідної мови є основоположна, вітально незамінна, священна, що підтверджують Біблійні вірші, справжні достояники української нації, категорійна матриця української ментальності, етносоціальне та культуротворче призначення національної ідеї. Серед іншого узагальнено, що *письмовий образ становить тіло рідного слова, його звукове оформлення – психічний стан актуального чи потенційного мовця, мелодика і ритміка висловлювань – душу мовлення, а семантика – сам світоясний дух української мови*. Насамкінець висновується, що *українська мова постає у чотирьох вимірах буттєвості нації*, а саме як: 1) *ідентифікатор українськості*, тобто як єдина, сутнісна, дійсна, атрибутивна ознака українця; 2) *кордон нації* – ментальний, топонімічний, соціокультурний, психодуховний; 3) *влада-панування українців* на своїй священній землі, не догоджаючи на шкоду собі будь-яким імперіям, союзам, усіяким охлократіям і вождям-некрофілам; 4) *найпотужніша зброя у мовній війні*, яку будь-що треба виграти, і найголовніша свідомісно-духовна зброя в сьогочасній російсько-українській війні, у якій потрібно здобути нашу заслужену екзистенційну перемогу.

Ключові слова: Україна, українство, рідна мова, національна свідомість, екзистенція-свобода, українськість, мовлення, мовно-мовленнєвий ресурс, буття, світ, життя, українська людина, ковітальність, особистість, спілкування, вчинок, національна культура, слово, поняття, ментальність, психокультура, освітній процес, стратегії управління, поняттєво-категорійні засоби, формула категорії, категорійна матриця, українська національна ідея, лінгвоцид (мововбивство), мовний україноцентризм.

ANNOTATION

Anatolii V. FURMAN.

Linguistic-verbal resources for extending the Ukrainianness.

The study is dedicated to a complex explanation of the problematics of linguistic-verbal resources of Ukrainianness as something that was embedded for centuries, something that is related to a mentality, something socially unique, something

psychospiritually diverse in its authenticity and elegance, global in its scale, something that is an attributive factor of *the existence of the Ukrainianness universe* both within the frames of a states border of Ukraine and beyond its borderlines, in the spacetime of the other nations of the world. The authors concept, by implementing the archetypical normative of the quaternity and the cognitive capabilities and tools in the vitacultural methodology, substantiates and epistemologically elaborates on *four logical-semantic modules* (i.e., on the separate functional nodes of reflexive cognitive activity) as fundamental methods for a sequential solving the problem of as broad as possible utilizing the *potential of Ukrainian language* in the modern highly complex realities of Ukrainian society. The first step in this spiral of conscious clarification of the Ukrainianness capabilities is the *situational* understanding of the Ukrainian language as the existence-freedom of the subjectified Ukrainian spirit that remains true only by its inherent essence that comes from each Ukrainian, from a group, from a community, and from the nation as a whole. It has been proven that the *native language* in the phenomenally boundless spaces of internal and external *verbality* is a life-giving center of self-preservation and development of the titular nation and, at the same time, the spiritual heart of socially boundless Ukrainianness, that in the existential unison organize and consolidate Ukrainian society through four main channels of consciousness formation – through life, personality, actions, culture – and most importantly, relying on the resources and capabilities of the original *psycho-culture of the Ukrainian mentality*, in its sub-ethnic diversity and stable spiritual organization, contradictory formations of strength and weakness, good and evil, love and hate, wisdom and limitation, the yearning for the sacred, eternal and the filling a real life with the everyday and mundane at the same time. The *second* step is a multifaceted motivated justification of the native language as the ultimate room of the Ukrainian person and, at the same time as the sacred resource of the nation. It was substantiated that in understanding the essence and content of being, language plays the role of a home, a dwelling, a family temple, where the truth is ought to source in its thought-action embodiment – in a living word, speech, and communication, and where existential thought, in its actual meaning, gives the floor to this ineffable meaning and further fills the space of being-ness in a linguistic way, affirming the eventfulness of truth and nurturing the spheric flow of the functionalities of consciousness. In addition, the very powerful linguistic-verbal resource of modern Ukrainianness is factually outlined in several aspects: a) in the numerous evolutionary products of Ukrainians cognitive activities, which testify to the cultural maturity and complex coloring of their native language; b) in the four-dimensional megaspace of accumulating valuable knowledge about language and speech in the experience of an extraordinary Ukrainian soul and a free ethno-national spirit, encompassing phonetic (written) image, melodics, rhythemics and meaning (sense); c) in the innovative practice of modular-developmental learning, which harmoniously combines four strategies for managing the educational process of secondary schools and higher education institutions (scientific, research, self-realization, vitacultural) when teaching academic subjects/disciplines, including the Ukrainian language, ensuring intensive Ukrainization of consciousness and psychocultural growth of secondary and higher education students. The *third step of cognitive reflective* action reveals the powerful heuristic potential and unique

sociocultural possibilities of the primary linguo-intellectual resource of Ukrainianness, which is the *conceptual and categorical* system (primarily an array of verbal means) of conscious and responsible coexistence of Ukrainians in their voluntary obligation of all for one and one for all. Within this interpretative perspective eight stages of *categorical genesis* are outlined and grouped of four, (word, name, term, concept; categories of a separate science, general scientific category, philosophical categories, categories of culture or worldview universals) and a number methodological generalizations regarding the best use of these means for the comprehensive dissemination of Ukrainianness were made by the author; in particular, the definition and purpose of the notion are given, the conditions for its transformation into a *concept* and the law of the notions equivalence is formulated, along with the author's formula of the category being recorded (both mathematically and textually), and the architectonics, functions, rules, and features of operating with any epistemologically mature category being described. The *fourth step* lies in concluding reflection on the *covital-existential resources* of the modern Ukrainian language, which today, as well as throughout half a millennium of historical trials, are resisting *linguicide*, i.e. language extermination, which is now confirmed by dramatic and tragic events on the fields of both the full-scale Russian-Ukrainian war and the *language war*. It was reasoned that the existential mission of the native language is fundamental, irreplaceable, and sacred, as confirmed by Biblical verses, faithful dignitaries of the Ukrainian nation, the categorical matrix of the Ukrainian mentality, and the ethnosocial and cultural-creative purpose of the national idea. Among other things, it is summarized that the *written image constitutes the body of the native word, its sound design is the mental state of the actual or potential speaker, the melodics and rhythemics of utterances constitute the soul of speech, and semantics are indeed the very luminous spirit of the Ukrainian language*. At the very end, it is concluded that the Ukrainian language appears in four dimensions of the nation's existence, namely as: 1) the identifier of Ukrainianness, that is, as the only essential, fundamental, attributive sign of a Ukrainian; 2) the border of the nation is mental, toponymic, socio-cultural, psycho-spiritual; 3) *the power-dominance* of Ukrainians on their sacred land, not pleasing any empires, unions, all kinds of ochlocracies and necrophiliac leaders to their detriment; 4) *the most powerful weapon in the language war*, which must be won at all costs, and the most important conscious-spiritual weapon in the current Russian-Ukrainian war, in which we must achieve our well-deserved existential victory.

Key words: *Ukraine, Ukrainianness, native language, national consciousness, existence-freedom, Ukrainianness, speech, linguistic-verbal resource, existence, world, life, Ukrainian individual, covitality, personality, communication, deed, national culture, word, notion, mentality, psychoculture, educational process, management strategies, conceptual-categorical means, formula of a category, categorical matrix, Ukrainian national idea, linguicide (language extermination), linguistic Ukrainocentrism.*

Рецензенти:

**д. е. н., проф. Володимир МОВЧАН,
д. психол. н., проф. Віктор МОСКАЛЕЦЬ.**

Надійшла до редакції 13.11.2024.

Підписана до друку 21.11.2024.

Бібліографічний опис для цитування:

Фурман А.В. Мовно-мовленнєві ресурси розширення і збагачення українськості. Психологія і суспільство. 2024. №2. С. 14-23. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.014>